

100-osioms gimimo metinėms

Eugenija Šimkūnaitė ir „Indrajos byla“

GRAŽINA KADŽYTĖ

Nuotrauka iš asmeninio albumo Eugenijos Šimkūnaitės labdaros ir paramos fonde

2020-ieji Lietuvos Respublikos Seimo buvo paskelbti vaistinių augalų tyrinėtojos, habilituotos gamtos mokslų daktarės Eugenijos Šimkūnaitės metais. Jubilejinių metų programa išpildyta su perviršiu: įvairiais renginiais ją minėjo gausybė žmonių visoje Lietuvoje – iki atokiausių šalies kampelių. Taip jos testamentinių paveldėtojų – farmacininkų, medikų, botanikų, menininkų, kraštiečių atstovų – 1997 m. įkurto Eugenijos Šimkūnaitės labdaros ir paramos fondo¹ iniciatyva pavyko išpūdingai paminėti šios įsimintinos ekstraordinarinės asmenybės 100-ąsias gimimo metines.

Eugenija Šimkūnaitė gimė 1920 m. kovo 11 d. Novorosijske (Krasnodaro

kraštas). Jos tėvai, Olga Lebedeva ir Kijevo universiteto absolventas provizorius Pranas Šimkūnas, susitiko Pirmojo pasaulinio karo metais medicinos tarnyboje. 1922 m. Šimkūnai grįžo į Lietuvą ir įsikūrė Tauragnuose. Tėvas čia įsteigė vaistinę, ir jo numylėtinė Gesė (taip vadino tėvai ir kaimynai Eugeniją) padėdama tėvui anksti perprato vaistininystės pagrindus, smalsiai dėjosi į galvą senųjų tauragniškių – vaistažolininkų, gyvatininkų, užkalbėtojų – liaudies medicinos žinias. Mokėsi Tauragnų pradžios, Utenos „Saulės“ gimnazijoje, studijavo Kauno ir Vilniaus universitetuose. Įgijo provizorės (chemikės-vaistininės) kvalifikaciją, nors labiau

1 Plačiau žr. www.simkunaite-fondas.lt

linko į botaniką. Dirbo Vilniaus ir Kauno universitetų botanikos soduose, Lietuvos MA Biologijos institute. Ten apginta ir biologijos mokslų kandidato disertacija „Valerijono kultūra Lietuvoje“ (1952). Didžioji dalis darbinės veiklos Sveikatos apsaugos ministerijos Vyriausiojoje farmacijos valdyboje skirta vaistažolių ištekliams didinti: kurtas Gerdašių eksperimentinis vaistažolių ūkis, steigtos vaistingųjų augalų vaistinės, globotas Švenčionių vaistažolių fabrikas. 1971 m. Vilniaus universitete Šimkūnaitė apgynė disertaciją „Lietuvos vaistingųjų augalų resursų naudojimo biologiniai pagrindai“, 1993 m. nostrifikuota habilituota gamtos mokslų daktare. Perteikdama sukauptas žinias studentams, jaunųjų vaistažolininkų mokyklos moksleiviams, „Žinijos“ draugijos paskaitose ir kitur stebindavo įdomiais lietuvių vaistažolininkystės ir liaudies medicinos duomenų lyginimais su kitų tautų analogiškais žiniomis, sukauptomis dirbant Kazachstane, keliaujant, dalyvaujant tarptautinėse konferencijose. Įtaigiai jomis dalydamasi, tapo neginčijamu vaistažolininkystės autoritetu. Žmonės skaitė Šimkūnaitės publikacijas, klausėsi kalbančios radijo laidoje, veržėsi į viešas paskaitas. Iš lūpų į lūpas perduodamos žinios apie veiksmingą pagalbą ligų varginamiems žmonėms pelnė jai Žiniūnės vardą. Ją įtvirtino Henriko Šablevičiaus sukurtas dokumentinis filmas „Žiniūnė“ (1975), pačios daktarės ir ją pažinojusių žmonių atsiminimų rinktinės², spausdintas bei rankraštinis palikimas. Šalia įsimintinų profesinių nuopelnų Šimkūnaitė buvo neprilygstama žadintoja atkurti, saugoti, skleisti, taikyti nūdienai etninės kultūros paveldą, palaikyti tautos istorinę savimonę. Ji konsultavo archeologus ir kitus praeities tyrėjus, specialybės žiniomis bei gyvenimo patirtimi padėdama pastebėti, išaiškinti ir įvertinti įvairių kultūrinių tradicijų apraiškas. Apie tai jubiliejiniam interviu vaizdingai pasakoja viena iš jos mylimiausių mokinių botanikė Živilė Lazdauskaitė³.

Šimkūnaitės konsultuojami Lietuvos žygeiviai ir kraštotyrininkai sukūrė Kernavės Rasos šventės scenarijų, dabar atpažįstamą bene visose Joninių, juolab Rasų, programose⁴. Rašytojos talentas skleidėsi žaismingų mitologinių perpasakojimų knygomis. Sumanūs pedagogai jas pasitelkia skatindami moksleivius pažinti gamtą ir protėvių gyvenimą vaidinant, kuriant animacijas, rengiant protmūšius ir pan.

Tokioje aplinkoje įvyko Šimkūnaitės pažintis su folkloristais ir mitologais, išprovokavusi „užvesti Indrajų bylą“. Kodėl būtent Indrajų byla? XX a. lietuviams, iškėlusiems tapatybės ženklą savo kalbą, kaip artimiausių indoeuropiečių prokalbei, Šimkūnaitės *Indraja*, kurios vardas artimas vedų griaustinio dievui *Indrai*, labai pritinka. Juolab kad šios šaknies vandenvardžių apie Tauragnus išties gausu:

2 *Amžinai žydėk, Atminimo vyšnia: knyga apie Eugeniją Šimkūnaitę*, sudarė Alijušas Grėbliūnas, Vilnius: Žuvėdra, 2006; *Eugenija Šimkūnaitė – Lietuvos legenda*, sudarė Stasys Lipskis, Vilnius: Žuvėdra, 2010.

3 Juozas Šorys. „Gesė iš Tauragnų su žalčio žyme“, *Būdas*, 2010, Nr. 5, p. 56.

4 Jonas Trinkūnas. „Saulės žiniūnė“, in: *Amžinai žydėk, Atminimo vyšnia*, p. 283–286.

Indrailis ež. Ds; *Indraja* up. Ant; *Indrajai*, *Indrajys* ež. Dgl; *Indrajai* ež. Lnk; *Indrinis* ež. dalis Dkšt⁵.

Neatmestina, kad tam įtakos galėjo turėti ir „pasiutėlės Gesės“, anot tauragniškių, feministinė nuostata: vietoj apibrėžtų nuopelnų neįgijusio legendinio Utenio ar ne itin teigiamo istorinio Daumanto dovanoti tėviškei ir Lietuvai įvairiadarbę, išmintingą, dosnią, netgi savitai prieštarinę pramotę Indrają, seniausią iš visų tų, apie kuriuos Utenos apylinkėse sekamos saktės ir pasakos.

Vis dėlto pirmenybę šioje byloje turėtume teikti archeologui Petruui Tarasenkai (1892–1962), mėgusiam ieškoti praeities rytų Aukštaitijos piliakalniuose. Archeologinių kasinėjimų talkininkai – gimnazistai, studentai, vietos jaunimas – vakarais prie laužo kartu su juo kalbėdavosi apie menamus protėvių gyvenimus. Vienoje iš knygų vaikams ir jaunimui, aprašydamas archeologijos žvalgomočius žygius, kurių metu, norėdamas sudominti jaunuosius bendražygius, nepraleisdavo progos pakalbinti vietos žmones, P. Tarasenka atranda ir Indrają:

Malonus aukštaitis nepagailėjo valandėlės laiko ir papasakojo, kad tą kalvą supylusi milžinė Indraja. Pasisėmusi ji prijuostę žemės iš čia pat buvusios lomelės ir supylusi iš jos piliakalnį. Kur žemę sėmusi, atsiradęs ežeras. Kiek piliakalnis turįs aukščio, tiek ežeras – gylio. Supylusi piliakalnį milžinė pastatė ant jo didelį miestą. Daug jame žmonių ilgai ir laimingai gyveno. Pavydėjo pikta ragana žmonėms laimės, užbūrė miestą, užrakino jo vartus, o raktus padėjo po dideliu akmeniu, kuris ir dabar guli prie piliakalnio šiaurinės pašlaitės. Ilgai verkė milžinė Indraja užkeikto savo miesto. Nuo josios ašarų net upė pradėjo tekėti. Ji ir dabar Indrajės vardu vadinama.⁶

Paranku pereiti prie radiniais iliustruotos pamokos, kaip tautosakos tekstai gali perkeisti tikrovę keliaudami per laiką ir žmonių pasakojimus:

Šie netobuli darbo įrankiai byloja, kad čia gyventa gimininės bendruomenės, kurios vyresnysis buvo moteris – motina. Toji vyriausioji giminės motina tikrai galėjo būti vadinama Indraja. <...> Mirė milžinė Indraja, giminei vadovauti ėmė kita vyresnioji moteris, bet atminimas apie pirmąją giminės motiną neišdilo iš žmonių atminties. Galimas dalykas, kad, norėdami savo giminės pradininkę pagerbti, jos palikuonys ir ši upelį pavadino Indraja. Labai gražūs ir savotiški mūsų mažesnių upelių pavadinimai, kaip an-tai: Dagia, Gailė, Vada, Žalsva, Rausvė, Dumė, Penta, tikrai galėjo tokiu būdu atsirasti.⁷

5 Aleksandras Vanagas. *Lietuvių hidronimų etiologinis žodynas*, Vilnius: Mokslas, 1981, p. 130.

6 Petras Tarasenka. *Didžiųjų Tyrulių paslaptys*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956, p. 125–126.

7 Ten pat, p. 132–133.

Po daugelio metų vienas jo mokinys – archeologas Vitas Valatka (1927–1977) dienoraštyje rašė:

Tada jis daug man pasakodavo ir stengėsi įkvėpti meilę archeologijai. Aš godžiai rijau kiekvieną žodį, stengiausi suprasti kiekvieną jo mintį.

Vėliau aš išgirdau Kulikausko nuomonę, kad Tarasenka esąs menkas archeologas, „fantazierius“. Man buvo skaudu, nesuprantama. Juk Tarasenką, seniausią Lietuvos archeologą, aš laikiau didžiausiu autoritetu, o jauniklis, kaip aš maniau, jį smerkė iš pavydo.

Tik vėliau supratau, kad Tarasenkos „fantazieriškumas“ pasireiškė iš noro kiekvienoje šukelėje matyti gyvą tuometinį gyvenimą. Jo vaizduotė buvo tokia laki, kad jis visur matydavo prieš tūkstantmečius buvusio gyvenimo epizodus.

Kiekvieną archeologinį reiškinį jis siejo su gyvu žmogumi ir jo veikla.⁸

Panašios idėjos ir Šimkūnaitei galėjo paskatinti vyresniojo bendraminčio atminimui imtis „auginti“ Indrajės mitą, juolab kad jautė esanti jam gimininga laki vaizduotė, kūrybinės minties ir iškalbos talentu. Tarsi P. Tarasenkos pirmųjų mirties metinių paminėjimas 1963 m. pasirodo pirmoji publikacija apie Indrajės vardą ir jos nuopelnus. Ją išspausdina žurnalas *Mokslas ir gyvenimas* skyrelyje „Atsakymai į klausimus“, kuris turėjo žadinti skaitytojų smalsumą naudojantis minios psichologija: jeigu kiti domisi ir klausia, tai man irgi privalu žinoti. Išmanantiems žurnalistikos metodus tos pastangos akivaizdžios:

Daug gražių pasakų užrašyta, bet dar daug ir niekur neužrašytų. Tos tai ir nyksta iš atminties, lyg migla išsisklaido, pasilieka atskiri rasos lašeliai, lyg prisimeni ką, lyg ir ne, dar apsidienos – ir dings tie paskutiniai pėdsakai. Tokių nykstančių pasakų tarpe yra ir pasakos apie Indrają. Tai šen, tai ten liko koks daiktas jos vardu pažymėtas. Lyg ir minėjo kas, o kaip – nežinia. Tai ir nenuostabu, kad atsiranda besiteiraujančių apie Indrają.⁹

Tarytum girdime kalbančią pačią Eugeniją. Toliau pateikiamas pluoštas klausimų Indrajės tema ir grupelė anoniminių arba įvardytų klausėjų:

Ar indų mitologijos Indra ir mūsų Indrajė giminingos? Ar tikrai buvo ragana Indrajė? Kodėl vaistažolių puokštes vadina Indrajės vainikais ir Indrajės žolynais? Kodėl „žada“ – užkalba Indrajės žodžiu? Kodėl pasakose mini gerąją ir piktąją Indrają, ar tai apie tą pačią, ar apie kitą?

8 Žr. http://zam.mch.mii.lt/Mokslas/Valatkos_dienorastis2.htm

9 [Eugenija Šimkūnaite]. „Indrajė“, *Mokslas ir gyvenimas*, 1963, Nr. 9, p. 34.

Teiraujasi: pensininkas J. Greičius iš Jurbarko, Kėdainių raj. „Draugystės“ kolūkio moksleiviai, tarnautoja E. Maniušienė iš Vilniaus, kolūkietė B. Snieganaitytė iš Utenos raj. Vajelių k., namų šeimininkė O. Bilkevičienė iš Vilniaus ir kt.¹⁰

Atsakydama autorė, probėgšmais paminėjusi savo profesines ir liaudies medicinos žinias, pateikia gausybę įvairiausių užuominų – kalbinių (vardai, pavardės, vietovardžiai), etnografinių (žemdirbystės ir papročių teisės), archeologinių, istorinių (santykis su sėliais). Tai nėra aiškus atsakymas klausėjams, greičiau – kvietimas diskutuoti. Moklinei? Mokslo ir visuomenės? Prisiminkime, jog ką tik (1961) įkurta Lietuvos TSR paminklų apsaugos ir kraštotyros draugija, visuomeninė mokslo pakraipos organizacija. Šimkūnaitė buvo iš tų mokslo žmonių, kurie veikla ir žiniomis neišsitenka savo profesijos ribose ir negali ilgai išsėdėti kabinete, archyve ar skaitykloje. Nors tuokart dėmesio ir nesulaukusi, bet, guosdamasi patarlių išmintimi, jog „lašas po lašo ir akmenį pratašo“, autorė siekia toliau formuoti viešąją nuomonę. Nepavykus tiesiai įvesdinti Indrajos į folkloro apyvartą, bandoma ieškoti talkininkų. Vienas iš Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos steigėjų, profesorius Česlovas Kudaba, taip pat patraukli, lakios vaizduotės ir geros iškalbos, žmonių mėgstama asmenybė, degte dega tokia pačia romantiška meile krašto ir tautos istorijai. Netrunkama pasidalyti idėjomis, ir jau Č. Kudaba, pasakodamas kelionės po rytų Aukštaitiją įspūdžius, rašo:

Senoje šių apylinkių tautosakoje dar gyvas iš praeities mitų palikęs Indrajės vardas. Ypač pietinėse apylinkėse. Čia į Šventąją atiteka Indrajės upelis, toliau yra Indrajės ežeras, Indrajės pelkė, Indrajės liūnas, Indrajės kalnas... Visus aukštus kalnus aukštaičiams, sakoma, supylusi geroji deivė. Su prijuoste sėmusi, pylusi žemes, kad žmonės galėtų arčiau saulės palipti, apsižvalgyti. Kur žemės daugiau pasėmusi, ežeras išsiliejęs. O ant Vosgėlių kalno aukštos viršūnės Indraja buvo didelį miestą pastačiusi. Tik piktoji dvasia pavogusi miesto raktus ir užrakinusi jį. Indraja, negalėdama tamsai pasmerktiems gyventojams padėti, verkusi, verkusi... Indrajės ašaros upeliu pasrūvusios, kuris ir nūn jos vardą turi.¹¹

Perpasakojamas tas pats siužetas, tačiau kita kalbėsena, kita interpretacija, – panašiai kaip ir tautosakoje, sklindančioje iš lūpų į lūpas, kuriama daugiau ar mažiau vieno siužeto variantų.

Dar vienu Indrajės mito ramsčiu tampa akademikas Paulius Slavėnas. Pristatydamas lietuvių skaitytojams estų astrofiziko Heino Eelsalu straipsnį „Astroarheologija – paminklas senoviniams dangaus stebėtojams“, aptaręs jo vertę ir aktualumą pasaulio atradimų kontekste, pateikia išlygų dėl lietuviškojo paveldo:

.....

¹⁰ Ten pat.

¹¹ Česlovas Kudaba. „Pasartės“, *Mokslas ir gyvenimas*, 1968, Nr. 1, p. 38.

Straipsnio autoriaus pastabas dėl Pabaltijo kraštų reikia vertinti santūriau, nes čia dauguma civilizacijos statinių buvo mediniai. Bet ir čia stogastulpius, toteminius stulpus ir pan. galima spėti buvus astronominiais prietaisais: saulės laikrodžiais ir šviesulių tekėjimo ir leidimosi orientyrais. Apie šviesulių tekėjimo ir leidimosi krypčių stebėjimus liudija ir lietuvių tautosakos pavyzdžiai.¹²

Tokius žodžius galima laikyti netiesioginiu pažadu plėtoti šią temą. Taip ir padaryta. Akademikas parašo straipsnį „Astronominės žinios Indrajios pasakose“. Kieno čia bus prisidėta, abejonių nekyla:

Biologijos mokslų daktarės Eugenijos Šimkūnaitės užrašytos pasakos apie Indrają, kurias ji, domėdamasi liaudies medicina, 1930–39 m. surinko Aukštaitijoje (Tauragnuose, Taurapilio, Stulgių, Klykių, Vaišnoriškių, Ažvinčių, Kazitiškio, Antalamiestės, Apvinijos, Šarkių, Sidabrinės kaimuose).¹³

Sulaukusi bent jau tokio mokslinės aplinkos dėmesio, Šimkūnaitė rašo dar vieną publikaciją. Nusilenkia P. Tarasenkai, suteikdama jam Indrajios riterio titulą, kartoja kai kurias ankstesnes geografines, kalbines, tautosakines nuorodas, šiuokart dosniau išskleisdama liaudies medicinos potyrius, kažkodėl intriguojančiai atsiribodama nuo kosmologinių interpretacijų:

Indrajios kelionėms išaiškinti daviau kelias pasakas apie ją prof. P. Slavėnui, kuris apie Indrajios keliones sprendė astronomo požiūriu. <...> Ką gi, į dangų kopė ir pusiauistoriniai, ir istoriniai asmenys, galėjo įkopti ir pramotė Indrają, nors būtų ne mažiau įdomu (bent jau liaudies medicinos labui) sužinoti apie jos žemiškąsias keliones.¹⁴

Beje, daugelio jos pateiktų tekstų, cituotų P. Slavėno straipsnyje, vėliau nerandame nei spausdintose Indrajios pasakose, nei rankraščiuose. Neįtiko Eugenijai ir kaimyno, daugailišio Jono Šiožinio mėginimas poetiniu žodžiu paremti Indrajios mito kūrimą:

Šioženiškė Indrają irgi aukštaitė, bet ji panašesnė į Pliaterytę, negu Indrają. Pasakojimų apie sukilimą nemažai. Ką gi, vieni prasimanymai nyksta, kiti susiglobia jų nuotrupas, tai visai dėsninga.¹⁵

12 [Paulius Slavėnas]. „Heinas Eelsalu. Astroarcheologija – paminklas senovės šviesulių stebėtojams“, *Mokslas ir gyvenimas*, 1976, Nr. 2, p. 12.

13 Paulius Slavėnas. „Astronominės žinios Indrajios pasakose“, *Mokslas ir gyvenimas*, 1976, Nr. 12, p. 18.

14 Eugenija Šimkūnaitė. „Indrają“, *Mokslas ir gyvenimas*, 1978, Nr. 3, p. 16.

15 Ten pat.

Tuo tarpu pati, tarytum minimoji Emilija Pliaterytė, bando kviesti visuomenę į Indrajos sutautosakinimo žygi:

Medicinos istorijos muziejaus liaudies medicinos skyrius bus labai dėkingas skaitytojams, prisiuntusiems kokių nors žinių apie Indrają, surinktų ar prisimenamų iš vietinių šaltinių, o ne skaitytų.¹⁶

Vargu ar atsiliepė visuomenė ir į šį jos kvietimą, nes daugiau apie tai niekur nekalbama.

Atsiliepimo, tiesa, ne itin malonaus, sulaukta iš kitur. Daugiau kaip dviejų dešimtmečių Indrajos bylą išnagrinėjęs akademikas Leonardas Sauka santūriai, bet iškalbingai įvertino:

Gabi ir talentinga tautosakos „unikumų“ kūrėja yra E. Šimkūnaitė. Labai apsiskaičiusi, susipažinusi su indoeuropiečių ir kitų tautų folkloru, mitologija, ji domisi baltų etnine raida. Savo pasakojimus E. Šimkūnaitė seka pagal archaiškus modelius, įjungia į juos istorijos žinių, kalbinių duomenų, liaudies medicinos, nudažo juos sodriu tarminiu koloritu, o pateikėjais nurodo šimtamečius senelius. Kartais ji pati moksliskai komentuoja tekstus, remdamasi archeologija, lingvistika, religijos istorija ir pan. Jos tekstai atrodo gana folkloriški ir gerai lietuvių tautosakos neišmanantį skaitytoją gali sužavėti bei įtikinti. Juo labiau, kad ir skelbia ne šiaip sau žmogus, o biologijos mokslų daktarė, išgarsėjusi respublikoje savo straipsniais apie liaudies mediciną, vaistažoles.¹⁷

Folkloristas patikina neketinąs revizuoti mokslininkės specialybės tekstų, kurie jam tolimi, bet aptaria jos veiką folkloro ir mitologijos baruose. Iš pirmiau cituoto teksto galima suprasti, jog Šimkūnaitės neapsiribota vien publikacijomis visuomenės švietimo leidiniuose ir paskaitomis per „Žinijos“ draugiją, bet su pluoštu „indrajiškai“ surašytų tekstų belstasi ir į Lietuvių tautosakos rankraštyno duris. Ir labai supykta, kai jos neatsidarė. Kaip buvo iš tikrųjų, vargu ar besužinosime, nes nebėra nei akademiko Kosto Korsako, kuris esą jai „karšęs kailį“¹⁸, nei Norberto Vėliaus, kuriam rašytas laiškas su klausimynu sodininkystės papročiams rinkti Pelesoje kažkodėl guli Rankraštyne, Zenono Slaviūno rankraštiniam fonde (ZSI krs 456).

L. Sauka, patikrinęs Lietuvių mokslo draugijos ir Lietuvių tautosakos rankraštyno rinkinius iš P. Tarasenos ir E. Šimkūnaitės tekstuose minėtų bei kaimyninių vietovių, panašių į pateiktus siužetus bevardžių tekstų rado, bet panašus – *Indrijos* – vardas aptiktas tik paties archeologo rankraščiuose be tikslesnių nuorodų ir tik

.....
16 Ten pat.

17 Leonardas Sauka. *Tikra ir netikra liaudies kūryba*, Vilnius: Mokslas, 1983, p. 75–76.

18 Feliksas Žemulis. „Vyriausioji Lietuvos žiniuoė gyvenimà ir jo tiesas sverdavo savaip“, in: *Amžiniai žydėk, Atminimo vyšnia*, p. 133.

vieną kartą – Istorijos instituto 1949 m. archeologinės žvalgomosios ekspedicijos byloje. Kruopščiai sutikrinęs rastus duomenis, L. Sauka linkęs manyti, jog poroje variantų raganos vardo sukonkretinimas gali būti vėlesnis reiškinys, susijęs su besidominčiųjų užklausomis. Šalia kitų argumentų mokslininkas pateikia ir tokį:

Prisimintina, kad žymusis kalbininkas K. Būga, kilęs iš Pažiegės kaimo, visai netoli nuo Vosgėlių piliakalnio, XX a. pradžioje yra rinkęs tautosaką ir labai domėjęsis mitologija, savo kalbiniuose tyrinėjimuose cituoja vietovardžius Indraja, Indrajas, Antandrajė, Indrailis, Painsdrė ir kt., bet niekur nė puse lūpų neužsimena, kad šie vietovardžiai susiję su mitiniu ar folkloriniu personažu Indraja.¹⁹

Kazimieras Būga – kalbos mokslo profesinis ir moralinis autoritetas, tad jo netgi tylėjimas iškalbingas.

Juolab nieko tinkamo paremti Indrajės versijai nerado nei Z. Slaviūno studentai, siųsti tikslinėms tautosakos rinkimo praktikoms, nei vėlesnėse ekspedicijose besidarbavę Vilniaus universiteto kraštotyrininkai (1977) ar Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto tautosakininkai (1998), nei pastarųjų amžių sandūroje „Tautosakos medaus“ laureatės (2019) Rimos Vitaitės kruopščiai atlikta viso Zarasų rajono tautosakos paveldo revizija. Tuo keliu sukant, Indrajės bylą, atrodo, reikėtų ir užbaigti.

Vis dėlto ilgainiui „lašas akmenį pratašė“. Visuomenėje telkiasi prielaidos netgi dvigubai mitologizacijai: kūrinio, Indrajės ir kūrėjos – išskirtinės asmenybės, kurios disertacijos ir moksliniai laipsniai visuomenei ne itin aktualūs, tuo tarpu *žiniuonės*, *raganos* įvaizdis entuziastingai priimtas. To labai veikia jau minėtas dokumentinis filmas „Žiniuonė“. Raganos žolininkės pagal E. Šimkūnaitę personalizuota figūra įkurdinta Lietuvos medicinos ir farmacijos muziejuje Kaune. Dalijamasi tautosakėjančiais jos pačios pasakojimais ir kitų – apie ją. *Indrajės* vardą perima tėviškėnai, nes tai – ir jų savimonės ženklas. Vilniaus uteniškių kraštiečių klubo narys poetas Petras Panavas 1989 m. imasi leisti *Indrają*, kuri iš neperiodinio laikraščio nūnai tapo ketvirtiniu kultūros žurnalu. Profesorius Algirdo Vyžinto suburtas vokalinis ansamblis (1989), neoficialiai maloniniai vadintas *Indrajės vyrais*, perdavė vardo estafetę pačiam klubui (1994) ir jo chorui (2002). Indrajės vardą tolydžio pasirenka ilgiau ar trumpiau gyvuojantys muzikos ir kiti mėgėjų meno kolektyvai. Pagausėjo įrašų krikšto metrikuose ir kituose vardynuose.

Taigi akivaizdu, jog XX ir XXI a. sandūroje Indrajės kelias į „lietuviškąjį olimpą“ veržliai pasuko aukštyn. Esminis šio posūkio dokumentas – jaunos žalumos viršeliu, puoštu dailininkės Gražinos Didelytės iliustracija, apvilкта knygelė *Indraja – Saulės duktė*. Eugenijos Šimkūnaitės labdaros ir paramos fondo valdybos pirmininkė, patikimiausia jos mokinė, farmacininė Birutė Karnickienė, pertvarkant butą į memorialinę

19 L. Sauka. *Min. veik.*, p. 78.

ekspoziciją, giliai stalčiuje rado mašinėle rašytą 43 tekstų rankraštį, kuris išleistas 1999 m., nurodant tikrąją pasakų autorystę ir pagrindžiant jų teisę savarankiškai gyvuoti:

Vykdydamas habilituotos daktarės Eugenijos Šimkūnaitės valią, Eugenijos Šimkūnaitės labdaros fondas ryžtasi pateikti skaitytojui savitą jos darbą „Indraja – Saulės duktė“. Tiems, kurie yra skaitę nuostabią Šimkūnaitės pasakų knygelę „Girios medeliai, žali žaliuonėliai“, Indraja bus buvusi girdėta iš „Ilgosios pasakos apie raganą ir saulę, eglę ir Indrają“. <...> Dažnam skaitytojui tarmė sudarys tam tikrų keblumų, net rytų aukštaitis ilgėliau stabtels prie vieno kito žodžio, ne visada aptinkamo ir žodynuose. <...> Tačiau būkime kantrūs ir atlaidūs: toks buvo kūrėjos noras, duoklė savo mylimiausiam kraštui. Tai jos išsvajotas kūrinys, rašytas ilgai, apie jį prasitarta vos vienam kitam, ir niekam nepatikėta jo spausdinti dalimis... Indrajai padedami keliaukime į Žiniuonės pasaulį.²⁰

Tokiam sprendimui svariausias buvo Eugenijos kraštiečio kalbininko akademiko Bonifaco Stundžios žodis. Jis dar redaguodamas knygelę *Girios medeliai, žali žaliuonėliai* (1991) sugebėjo įkalbėti Šimkūnaitę nesikratyti autorystės: esą nebūtina teigti, kad pasakos užrašytos iš senųjų tauragniškių – nuo to jų vertė nesumažėsianti, juolab kai jų autorė tokia iškili, visiems žinoma asmenybė²¹.

Knygelė tikrai turėjo didžiulį pasisekimą. Jos tekstais vos ne kasmet gerą dešimtmetį (1998–2008) naudojosi Tauragnų Eugenijos Šimkūnaitės vidurinės mokyklos bendruomenė sukviesdama bičiulius kartu minėti Kovo 11-ąją – Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo (1918), Eugenijos Šimkūnaitės gimimo (1920) ir mokyklos vardo (1998) – trigubą šventę. Tautodailininkas Stanislovas Karanauskas, Marijos ir Vidmanto Savickų paprašytas, sukūrė (2002) ažuolinę Indrajai skulptūrą, stovinčią ten, kur Indrajai upelė įteka į Paščio ežerą, per jį bandydama pasiekti Šventąją. Menininkas perkūrė eilėmis ir iliustravo dalį Šimkūnaitės tekstų ir išleido knygelę kelrodę – su Indrajai vietų žemėlapiu²².

Aktorius Ferdinandas Jakšys su Ignalinos folkloristais 2001 m. pastatė spektaklį „Indraja, Saulės duktė“. Jį mačiusieji labiausiai įsiminė tekstų skaitovę Indrę Šniukaite, stebėtinai panašią į tokią Šimkūnaitę, kokia išlikusi paskutinių dešimtmečių gerbėjų atmintyje, netgi su pilku kostiumu, tokiu pačiu, koks kabo ir memorialinėje ekspozicijoje ir įdomus jos nepažinusiems mažiesiems smalsuoliams. Šiuo vaidmeniu į bendrą scenarijų suvedęs kūrinių ir jo kūrėją, režisierius nejučia dar kartą patvirtino personažų konkurenciją dėl išlikimo visuotinėje atmintyje. Neatmestina, kad gali laimėti istorinė asmenybė, ištikimų sekėjų kantriai įvairiomis progomis įtraukiama į legendų sąrašą.

20 Eugenija Šimkūnaitė. *Indraja – Saulės duktė*, Vilnius: UAB „Valstiečių laikraštis“, 1999, p. 3–4.

21 Bonifacas Stundžia. „Gyvoji Tauragnų krašto legenda“, in: *Eugenija Šimkūnaitė – Lietuvos legenda*, p. 141–146.

22 Stanislovas Karanauskas. *Indraja*, Utena: Utenos Indra, 2003.

Antai 1999 ir 2000-ųjų metų sankirtoje žurnalo *Ekstra* inicijuotame šimto iškiliausių XX a. Lietuvos asmenybių sąrašė 97-oji yra visuotine apklausa išrinkta Eugenija Šimkūnaitė. Per pastaruosius porą dešimtmečių išleista rašytinio palikimo vertingiausia dalis greit išperkama, mielai skaitoma, aptariama ir laukiama pakartojimų. Švenčionių vaistažolių fabrikas pagal jos receptus kuria vardinius Šimkūnaitės vaistažolių rinkinius. Iš pagal jos valią ant kapo pasodintos vyšnios poskiepių Antanas Ryliškis ir kiti selekcininkai išvedė naują vyšnių atmainą „Gesė“. Nuo 2012 m., rengiantis jubiliejui, Tauragnuose pradėtas sodinti Gesės vyšnių sodas, kuriame savo medelius prigydė jau daugiau kaip šimtas įvairių organizacijų, bendrijų, šeimų ir pavienių asmenų. 2013 m. Vilniuje, Lazdynų mikrorajone, pastatytas paminklinis akmuo taip pat apsodintas vyšnaitėmis, o skulptorius Jonas Gencevičius jį išrašė žolynų raštais ir Eugenijos Šimkūnaitės malda: „Saulė motule, dangum eidama neaplenk žemės mūsų.“ Saulė neaplenkė Indrajės, savo menamos dukters, neaplenkė nei soliarine pasaulėžiūra garsėjusios savo Žiniūnės, nei jos paliktų atminimo ženklų, nei ženklus kuriančiųjų bei atmenančiųjų. Todėl ir mes negalėjome nepaminėti įvairiomis progomis atmintyse sušvintančios nepaprastos Lietuvos asmenybės, kurios pasimatymai su tautosaka buvo ne visada abipusiai palankūs, bet tikrai intriguojantys...

Eugenija Šimkūnaitė and the “Case of Indrāja”

GRAŽINA KADŽYTĖ

S u m m a r y

In 2020, the 100th anniversary of an extraordinary personality – assistant professor in natural sciences, ethnographer, herbalist and public figure Eugenija Šimkūnaitė (1920–1996) is celebrated. Along with her scholarly merits, Šimkūnaitė was a tireless promoter of ethnic culture, campaigning for various contemporary applications of the heritage. She consulted archeologists and activists of regional studies, participated in organizing the midsummer festival *Rasos* in Kernavė. From the folkloristic perspective, the most intriguing is the “case of Indrāja”, related to Šimkūnaitė’s idea of providing her native country with a mythic ancestress Indrāja. Academy professor Leonardas Sauka has discussed this case in his study on folklore and fakelore (1983). Supported by various intellectuals, Šimkūnaitė attempted introducing Indrāja into the folklore circulation, primarily using her publications in popular periodicals. In 1999, the charity foundation established by Šimkūnaitė’s students and friends published a collection of her authorized fairy tales “Indrāja, the Daughter of Sun”. Since then, a double myth started spreading: both of the fictional figure Indrāja, and its creator – the healer and the wizard. This process was also influenced by a documentary “The Healer” (1975), and by Šimkūnaitė’s personalization at the Museum of History of Lithuanian Medicine and Pharmacy. Šimkūnaitė has been included into the list of one hundred of the most influential people of Lithuania (97th place), the herbal processing company in Švenčionys produces special herbal mixtures following her recipes. In her native place Tauragnai, a cherry-tree garden was planted in result of a numerous social campaign. In Vilnius, a memorial stone with herbal ornaments bears the Healer’s prayer to the Sun. Šimkūnaitė was undoubtedly an exceptional character, and her relationship with folklore, although controversial, was always intriguing.